

קידום לימודי המקצועות ההומניסטיים במערכת החינוך הישראלית – נייר עמדה

פרופ' חנה עזר

(לשעבר רקטור, סגנית נשיאה וראש רשות המחקר במכללת לוינסקי לחינוך, כיום – יו"ר ועדת מקצוע עברית לבתי הספר העל יסודיים במשרד החינוך ומרכזת לימודי התזה בתואר השני במכללת לוינסקי לחינוך)

בנייר עמדה זה אבקש להתייחס לסוגית הפיחות במעמד המקצועות ההומניסטיים במערכת החינוך ובציבור הרחב מההיבט הפדגוגי והקוריקולרי, ולהציע ערוצי פעולה פדגוגיים לשינוי תפיסת התחום: מיקוד והעמקה בכתיבת עבודות חקר בתחומי הדעת ההומניסטיים, שיתופיות בהוראה ובלמידה והעמדת המורה ההומניסטי במרכז באמצעות הכשרתו להנחית כתיבה של עבודות גמר. זאת, על רקע התפיסה העכשווית של העידן הפוסטמודרניסטי, הדיגיטלי במהותו, שבו מצופה ממערכת החינוך להוראה אחרת ולטיפול מיומנויות הרלוונטיות לעולם העבודה ולעולם האקדמי במאה ה-21.

נראה שאין חולק על כך שהמקצועות ההומניסטיים הם תשתית להשכלה ולחשיבה אינטלקטואלית. ההשקעה בטיפולם ובהעלאת מעמדם צריכה להתקיים בתחומים רבים, לא רק דרך העדשה של בחינות הבגרות, שכן לא הבחינות הן אלה שתסייענה בהאדרה מחדשת של המקצועות ההומניסטיים. הכרסום במעמד המקצועות ההומניסטיים החל שנים קודם להכרזת משרד החינוך אודות רפורמה אפשרית בבחינות הבגרות, וביטול הבחינות במקצועות ההומניסטיים, כאשר חל פיחות בהרשמה של סטודנטים באוניברסיטאות ובמכללות לחינוך לחוגים ההומניסטיים ולהוראה בתחומים אלה. מגמה ציבורית זו בקרב הצעירים מעלה את הצורך לחשיבה מחדשת אודות מקומם, מעמדם ואופן ביסוסם של המקצועות ההומניסטיים בציבור בעידן הפוסטמודרניסטי, המקדש את האינדיבידואליזם ואת המטריאליזם האישי והחברתי.

העולם של היום הוא עולם דיגיטלי, שבו בני הדור החדש (שנולד אחרי 1995), דור ה-Y, המכונה גם iGen, גדל עם הרשתות החברתיות, האיפד והסמרטפון (Twenge, 2017) ונחשף בחיי היומיום, מחוץ לבית הספר, לאוריינויות דיגיטליות חדשות המתבטאות בצורות קריאה שונות, כתיבה ותקשורת במדיה הדיגיטלית (Hafner, Chik & Jones, 2015; Graham, 2019). חוקרים ותיאורטיקנים בעולם מסכימים עם כך שהמאפיינים המרכזיים בלמידה בעידן הדיגיטלי הם למידה מבוססת חקר/פרויקט, שיתופיות בהוראה ובלמידה, מדיה חברתית ללמידה ומשחקים ללמידה (Kai & Roblin, 2010) (Wah Chu et al., 2017; Luukka, 2017; Voogt

עולם העבודה והלמידה של היום מתאפיין בשיתופיות בינתחומית, חשיבה ביקורתית ויכולות היצג בעל פה ובכתב תוך שימוש באמצעים טכנולוגיים רלוונטיים. בית הספר נדרש להתאים עצמו לעולם זה, ויכול לעשות זאת באמצעות שינוי קוריקולרי ופדגוגי, הכרוך בשינוי בדרכי ההוראה וביצירת זיקות בין הלמידה לבין מה שקורה "שם בחוץ", בעולמם של הילדים היום, שהם אזרחי העתיד, הבוגרים של מחר.

מי שצריכים ויכולים להוביל שינויים כאלה הם בראש ובראשונה – המורים. דעה רווחת בכנסים בתחום החינוך וההוראה היא, שבסופו של דבר, רבות תלוי במורים. יפה תפיסה זו לכל תחום, ובמיוחד לביסוס המעמד וההוראה של המקצועות ההומניסטיים. 'רוצים מורים טובים – השקיעו בהם', כך כתבתי לפני שנים בנייר עמדה שפורסם ב 2013 בתקשורת (עזר, 2013). "בסופו של דבר", ציינתי בכתבה, "כדי לשפר את איכות החיים ואת ההזדמנות הכלכלית למען הציבור, בתי-הספר צריכים מורים שהוכשרו לאורך זמן, בעלי איכות מקצועית ואקדמית גבוהה, אשר יודעים כיצד ללמד בחברה בעלת שונות חברתית ותרבותית."

יתרה מזאת, נדרש מורה בעל תואר אקדמי מתקדם, מגמה שהולכת ותופסת מקום בעולם וגם בישראל, כפי שצינתי באותה כתבה: "כבר כיום יש בעולם מגמות לראות במקצוע ההוראה מקצוע הדורש תואר אקדמי גבוה, תואר שני. כך בפינלנד, כך בגרמניה שבה נדרשים מורים המלמדים בבתי-ספר תיכוניים להיות בעלי תואר שני [...]. במחקרים שערכנו ברשות המחקר במכללת לוינסקי לחינוך בקרב העוסקים בהוראה - סטודנטים להוראה, מורים בבתי-ספר ומרצים במכללות לחינוך - חוזרים בקביעות ובהתמדה שני היבטים, אותם תופסים מורים כנקודות העוצמה שלהם: המסוגלות שלהם להיות מורים, כלומר - מקצוענים בתחום עיסוקם, ותפיסת השליחות בעבודתם, כלומר: היבט מוטיבציוני פנימי המניע אותם בעבודת ההוראה (למשל, קציר, שגיא וגילת, 2004; שגיא, גילת, עזר ושטיימן, 2013; Ezer, Gilat & Sagee, 2010)."

אחת הדרכים להתמודדות עם הבנה והערכה של המקצועות ההומניסטיים היא באמצעות כתיבת עבודות חקר. כתיבה זו תפתח סקרנות אותנטית, ידע והבנה המצטברים מתוך הנעה פנימית והופכים לחלק מזהות התלמיד, וזיקה לתחום שבו עוסק הכותב. יחד עם זאת, נשאלת השאלה כיצד יובילו המורים את הנחית עבודות החקר, והאם הם יודעים להנחות עבודות כאלה, ולהגיע ביחד עם התלמידים לעבודה איכותית, שבה יבואו לידי ביטוי מיומנויות הנדרשות כיום להצלחה בעולם האקדמי ובעולם העבודה. שאלה נוספת היא – בידי מי תופקד ההובלה של הטיפוח האורייני באמצעות כתיבת עבודות חקר בינתחומיות או רב תחומיות, האם בידי המורים שהוכשרו להוראת לשון עברית, האם בידי המורים הדיסציפלינריים? מסתמן, שיידרש שיתוף פעולה בין המומחים להוראת השפה לבין המומחים הדיסציפלינריים. כך אפשר יהיה לקדם כתיבה של עבודות חקר בינתחומיות/רב תחומיות, שתבססנה הבנה, אהבה ו'ידע לחיים', כזה שיישאר עם התלמיד לאורך זמן, בתחום ההומניסטיקה, וכן מיומנויות חשיבה ביקורתית הנדרשות בעולם המאה ה 21, בכללן יכולות שפתיות של היצג בעל פה ובכתב.

במחקר, שערכתי לאחרונה ביחד עם עמיתותיי ד"ר רחל שגיא וד"ר דבורה הרפז, בחנו כיצד תופסים מתבגרים ומורים בתחומי דעת שונים בבית ספר תיכון את הכתיבה ואת שימושיה בבית הספר ומחוצה לו ואת השלכות המצב הנוכחי על הוראת הכתיבה בבית הספר (עזר, שגיא והרפז, 2020). הנחת היסוד שלנו במחקר הייתה שמערכת החינוך צריכה לטפח כתיבה-לשם-למידה, הבנה וחשיבה בבתי הספר לרוחב-הקוריקולום, קרי: בכל תחומי הדעת, וגם כבסיס לחיים המקצועיים והאישיים הנדרשים במסגרות האקדמיות (Graham, 2019).

בהיערכות לקראת הכשרת המורים להנחית עבודות חקר, נראה שיש מקום להתייחס לאחדות מתוצאות המחקר. באופן כללי נמצא במחקר ששתי הקבוצות, התלמידים והמורים, רואים חשיבות

גבוהה בהוראת הכתיבה בבית הספר, אך המורים תופסים חשיבות זו ברמה גבוהה יותר מהתלמידים. שתי הקבוצות מייחסות חשיבות גם לכך שהאחרים להוראת הכתיבה הם המורים להבעה והמורים הדיסציפלינריים גם יחד, עובדה המעידה על עקביות בתפיסת חשיבות הכתיבה בבית הספר בכל תחומי הדעת.

עם זאת, עלו במחקר גם פערים בין המורים לבין התלמידים, בעיקר בכל הקשור לאהבת הכתיבה ולתפיסת המסוגלות העצמית בכתיבה בקרב התלמידים. פער גדול מאוד נמצא בתפיסת מהות הכתיבה וחשיבותה בעיני התלמידים. 65% מהתלמידים חושבים שכתובה זו דרך חיים להבעת העצמי, הכרחית בחיים ומפתח להצלחה ופעילות מהנה וקלה, בעוד ש 70% מהמורים סבורים שהתלמידים רואים בכתיבה קושי, מטרד, שעמום ועניין מאוס ומיותר. המורים מעריכים את "אהבת" התלמידים את הכתיבה ברמה נמוכה יותר מהתלמידים עצמם; התלמידים מדווחים על תחושת מסוגלות ברמה גבוהה יותר מאשר הערכת המורים; מצד שני, מורים תופסים את חשיבות המיומנויות בכתיבה (תקשורת, שפה תקינה, אתיקה) ונחיצותן להצלחה בחיים ברמה גבוהה יותר מהתלמידים. נראה אפוא שהמורים שוגים בהערכותיהם את תפיסות התלמידים כלפי הכתיבה (כגון חשיבותה בעיניהם ואהבת הכתיבה, משמעות הכתיבה ככלי להצלחה בחיים ולביטוי עצמי, המסוגלות שלהם בכתיבה, נחיצות ההוראה שלה, היקף פעילות הכתיבה בבית הספר). גם במחקרים בעולם שקדמו למחקר זה (כגון Purcell et al., 2013) נמצא שהמורים ספקנים באשר ליכולות כתיבה של התלמידים, גם אם הם סבורים שרוב הכלים הדיגיטליים הופכים את הוראת הכתיבה לקלה יותר.

מנתוני מחקר זה, וממחקרים בעולם (כגון Graham, 2019), נראה, שיש לכוון את ההכשרה בתחום הכתיבה למורים תחילה, הן למורים בתחום השפות והן למורים בתחומי הדעת, כדי ליצור שינוי בהוראת הכתיבה. אלה גם אלה מחויבים בעיסוק בכתיבה גם מן ההיבט הדידקטי (כיצד מְכַנֵּים טקסט קוהרנטי-אקדמי) וגם מההיבט הדיסציפלינרי (כיצד כותבים טקסטים בתחום הדעת הספציפי). "מסקנה זו", כך ציינו במאמר (עזר, שגיא והרפז, 2020, עמ' 172), "עולה בקנה אחד עם הדעה הרווחת כיום בתחום המחקר החינוכי בעידן הדיגיטלי, שלמורים תפקיד חשוב בהבניית הכתיבה בהיותם 'המבוגר האחראי' והמנחה מאחורי הקלעים. למעשה, הם נתפסים כשחקנים הראשיים לפיתוח טכנולוגיות וסביבות למידה עשירות" (Kai Wah Chu, 2017; Learning in the digital age, 2014; Relles & Tierney, 2013). בתחום הוראת הכתיבה ההכשרה צריכה לבסס תחילה את עמדת היסוד של המורים כלפי הוראת הכתיבה, בד בבד עם האמונה והידע של קובעי המדיניות בתחום זה (Graham, 2019).

הכשרת המורים צריכה להתחיל כבר בתוכניות ההוראה וההכשרה באוניברסיטאות ובמכללות לחינוך, באמצעות שילוב הוראת כתיבה ודרכים להנחית עבודות חקר במהלך הלימודים הדיסציפלינריים, לא רק בקרב מתמחים בלשון עברית, אלא גם בקרב המתמחים בכל תחומי הדעת, בוודאי שבתחום ההומניסטיקה. עוד נדרש להעמיק את תפיסת השיתופיות ובניית קוריקולום שיתופי בבתי הספר, בהובלת הנהלת בית הספר ובהדרכת גורמים מקצועיים ואקדמיים.

רשימת מקורות

- עזר, ח' (2013). מיהו המורה שאנו רוצים שילמד את ילדינו. Ynet, 11.5.2013. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4378716,00.html>
- עזר, ח' שגיא, ר' והרפז, ד' (2020). כתיבה בעידן הדיגיטלי – תפיסות מתבגרים ומורים בבתי ספר תיכוניים. *חלקת לשון*, 53, 153 - 177.
- קציר, י' שגיא, ר' וגילת, י' (2004). בחירה במקצוע ההוראה: טיפוסים של מקבלי החלטות והקשר שלהם לעמדות כלפי הוראה. *דפים*, 38, 10-29.
- שגיא, ר' גילת, י' עזר, ח' ושטיימן, י' (2013). התפתחות מקצועית ותפיסות הוראה של סטודנטים, מחקר אורך (תש"ע-תשע"ג). דו"ח מחקר, רשות המחקר מכללת לוינסקי לחינוך. [לצפייה בדוח לחצו כאן](#)
- [Ezer H., Gilat I., & Sagee R. \(2010\)](#). Perception of teacher education and professional identity among novice teachers. *European Journal of Teacher Education*, 33(4), 391-404.
- Graham, S. (2019). Changing how writing is taught. *Review of Research in Education*, 43, 277-303. DOI: 10.3102/0091732X18821125
- chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fjournals.sagepub.com%2Fdoi%2Fpdf%2F10.3102%2F0091732X18821125
- Hafner, C. A., Chik, A., & Jones, R. H. (2015). Digital literacies and language learning. *Language Learning & Technology*, 19(3), 1–7. Retrieved from <http://llt.msu.edu/issues/June> 2018
- Kai Wah Chu, S., Reynolds, R.B., Tavares, N.J., Notari, M., & Wing Yi Lee, C. (2017). *21st century skills development through inquiry-based learning. From theory to practice*. Singapore: Springer.
- Learning in the digital age (2014). Report of the seminar of the European Network of Education Councils, Athens, 5-6 May 2014. EUNEC.
- Luukka M.R. (2017). From literacy to multiliteracies – current trends of L1 education in Finland. Paper presented at the 11th biennial conference of the International Association for Research in L1 Education (ARLE), Tallinn University, Tallin, June 15-17, 2017.
- Purcell, K., Buchanan, J., & Friedrich, L. (2013). The impact of digital tools on writing and how writing is taught in schools. *National Writing Project Student Report*. PewResearchCenter, Internet, Science & Tech.
- Twenge, J.M. (2017). How smartphones destroyed a generation? *Technology*. Retrieved August 9th 2017 <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2017/09/has-the-smartphone-destroyed-a-generation/534198/>
- Voogt, J. & Roblin, N.P. (2010). 21st century skills, discussion paper. University of Twent